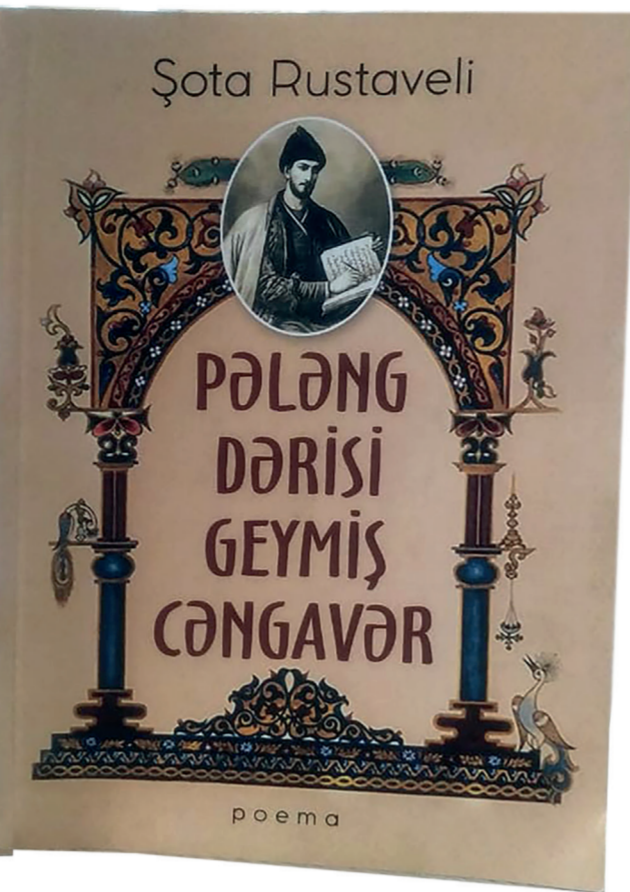
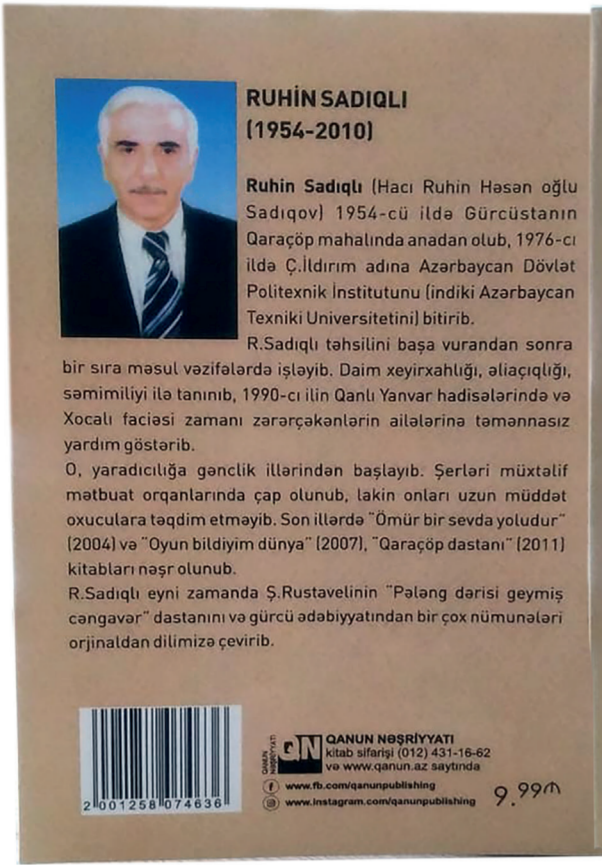

ŞOTA RUSTAVELİ: RÜBABI GÖYLƏRDƏ GƏZƏN ŞAİR

RUHİN SADIQLI
(1954-2010)

Ruhin Sadiqlı (Hacı Ruhin Həsən oğlu Sadiqlı) 1954-cü ildə Gürcüstanın Qaraçöp mahalında anadan olub, 1976-cı ildə Çıldırım adına Azərbaycan Dövlət Poliximik Institutunu (indiki Azərbaycan Texniki Universiteti) bitirib.

R.Sadiqlı təhsilini başa vurandan sonra bir sıra məsul vəzifələrdə işləyib. Daim xeyirxahlığı, əlaçılığını, səmimiyyəti ilə tanınmış, 1990-cı ilin Qanlı Yanvar hadisələrində və Xocalı faciəsi zamanı zərərçəkənlərin ailələrinə təmənnəsiz yardım göstərmişdir.

O, yaradıcılığa gənclik illərindən başlayıb. Şerləri müxtəlif mətbuat orqanlarında çap olunub, lakin onları uzun müddət oxuculara təqdim etməyib. Son illərdə "Ömür bir sevdə yoludur" (2004) və "Oyun bildiyim dünya" (2007), "Qaraçöp dastanı" (2011) kitabları nəşr olunub. R.Sadiqlı eyni zamanda Ş.Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş cəngavər" dastanını və gürcü ədəbiyyatından bir çox nümunələri orijinaldan dilimizə çevirib.

QANUN NƏSRIYYATI
kitab sifəti (012) 431-16-62
www.qanun.az saytında

www.ru.com.az
www.instagram.com/qanunpublishing

Bəşəri hiss və duyğular, Adəm övladının mənəvi bitkinləşmə və kamilləşmə prosesi uzun tarixi təkamül mərhələlərindən keçərək intişar tapmışdır. Lakin bu inkişaf və təbəddülət prosesi hələ ideal ölçü-biçimdə qərarlaşmamışdır. Görünür, necə ki, insan var, həyat var, bu proses davam edəcəkdir.

Dahi gürcü şairi Şota Rustavelinin klassik gürcü ədəbiyyatının şah əsəri olan "Pələng dərisi geymiş cəngavər" poemasını oxuyarkən belə bir qənaətə gəldim, əslində, bu poemanın tərcümə variantlarını bir neçə dəfə oxumuşdum.

Əslən Gürcüstanın Qaraçöp mahalından olan, ixtisasca mühəndis, şair, publisist, sözün əsl mənasında ziyalı, xeyriyyəçi Ruhin Sadiqlının tərcüməsində 2020-ci ildə işıq üzü görmüş yeni variantı oxuduqdan sonra maraqlı məni bürüdü, sanki sehirlənməyə düşdüm, poemanı dönə-dönə oxumağa başladım. Poema vaxtsız dünyasını dəyişən şairin ölümindən 10 il sonra nəşr olunmuşdur. Gürcü dilini bildiyimə və mətni orijinala müqayisəli oxuduğuma görə, bir daha anlamadım ki, doğma Azərbaycan dilimiz nə qədər zəngin, rəvandır, poetikdir. Mərhum şairin gürcü dilinə bələdliyi, klassik irsi yaxşı bildiyi, Şota Rustaveli ilə eyni dövrdə yaşamış dahi Nizami Gəncəvi dühasına yaxınlığı, Azərbaycan dilinin semantik, leksik və poetik xüsusiyyətlərini əks etməsi ona bənzərsiz, orijinal tərcümə nümunəsi ərsəyə gətirməyə imkan vermişdir. Əsərin təhlilində keçməzdən öncə, oxucunu Şota Rustavelinin kimliyi ilə yaxından tanış etmək istəyirəm. Onunla bağlı müfəssəl məlumatlar azdır, yaradıcılığında bizə gələn yeganə nümunə "Pələng dərisi geymiş cəngavər" poemasıdır. Əsər gürcü çarı IV Davidin quzı şahzadə Tamara ithaf edilmişdir. Tarixdən bizə məlumdur ki, Tamar 1111-1160-cı illərdə Şamaxıda yaşamış və Şirvanşah Mənuçəhrin həyat yoldaşı olmuşdur. Şahzadənin Axsitan adlı oğlu olmuş və Mənuçəhrin ölümündən sonra o, atasının hakimiyyətinə yiyələnmişdir. Şahzadə Tamarın sonrakı taleyi barədə heç bir səhih məlumat yoxdur. Neçə əsrdir ki, onun ləl-cəvahiratla dolu məzarı axtarılır ancaq tapılmır. Şota Rustavelinin yaşadığı dövr XII əsrin sonu, XIII əsrin əvvəllərinə təxmin edilir. Əsərdən məlum olur ki, poemanı Rustaveli kəndində doğulmuş bir mesx (Cənubi Gürcüstanda yaşayan türk əsilli xalq) qələmə almışdır. Gürcüstanda Rustaveli adına yaşayış məntəqələrinin bir neçə yerdə olması mübahisə doğurur. Lakin bir çox tədqiqatlarda tarixi faktlara istinad edilərək, şairin Cənubi Gürcüstanda – Mesxetidə yerləşən Rustaveli (indiki Rustavi) kəndində anadan olduğu göstərilir. Şair doğulduğu yerin adını özünə təxəllüs götürmüşdür.

Bəs, şairin adının Şota olması haqqında məlumat varmı? Bu barədə də səhih məlumat yoxdur. Bəzi rustavelişünaslar tərəfindən Şota adlı şəxsin şairin doğulduğu Mesxetidə şahzadə Tamarın maliyyə məsələləri üzrə vəziri olması və poemanın da həmin vəzir tərəfindən yazılması güman edilir. Tə-

dqiqatçıların fikrincə, Yəməndə gürcülərin vəsaiti hesabına tikilmiş və saxlanma xərcləri də onlar tərəfindən ödənilən xristian monastırının dirəklərində oraya vəsait bağışlayan şəxslərin içərisində həmin vəzirin adı və rəsmi vardır. Güman edilir ki, həmin şəxs şahzadə Tamarın vəziridir və o, poemanın müəllifidir. Poemada hadisələrin Ərəbistan yarımadasında cərəyan etməsi bu versiyanın ağılabatan olduğunu sübut edir. Əsəri oxuduqdan sonra şairin mükəmməl təhsil aldığı, ərəb və fars dillərini dərinləndirən bilməsinə, geniş elmi dünyagörüşünə malik olmasına heç bir şübhə yeri qalmır. Poemanın mətni ilə tanışlıqdan sonra aydın olur ki, Şota Rustaveli həyat, kainat, xalqlar, millətlər, adət-ənənələri, dinlər haqqında dərin bilgilərə sahib olmuşdur.

Bəs, Ruhin Sadiqlının Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş cəngavər" əsərini dilimizə çevirmək zərurəti hardan doğdu? Bunun bir neçə səbəbi vardır. Öncə, onu deyək ki, əsər əksər dünya dillərinə dəfələrlə tərcümə olunub. Rus dilinə səkkiz dəfə, Azərbaycan dilinə isə üç dəfə tərcümə edilmişdir. Poemanı ilk dəfə Azərbaycan türkcəsinə Əhməd Cavad natamam şəkildə çevirib, ancaq tərcümənin çatışmayan hissəsini Ələkbər Ziyatay tamamlayıb. İkinci dəfə əsər dilimizə – Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm və Məmməd Rahim tərəfindən çevrilmişdir. Poema gürcü dilindən birbaşa deyil, rus dilindən tərcümə edilmişdir. Yüksək poetik sənətkarlıqla tərcümə edilən bu variant Azərbaycan oxucuları tərəfindən sevilir, hər kəsin stolüstü kitabına çevrilir. Lakin əsərin tərcümə olunduğu dövr, ideoloji sistem, konyunktur çərçivələri poemada olan dini baxışları, milli adət-ənənələri olduğu kimi təqdim etməyə imkan verməyib, orijinal üslub olduğu kimi saxlanılmayıb. Əsərin üçüncü tərcüməsi gürcü dilini mükəmməl bilən şair-publisist İmir Məmmədiyev məxsusdur.

O, bu əsərə qədər Aşıq Ələsgər, Yunis Əmrə və digər görkəmli şair və yazıçıların əsərlərini gürcü dilinə tərcümə etmiş və çox uğurlu alınmışdır. "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsərinin bu variantını da üslub xüsusiyyətləri və orijinala yaxınlığı baxımından uğurlu iş saymaq olar. Sizə təqdim olunan dördüncü tərcümə üzərində müəllif dörd il işləyib, çətin də olsa, gürcü dilində "mağal", "dabalı" ("üst şairi" və "alt şairi") adlandırılan ölçülərə yüksək şəkildə əməl edilmişdir. Orijinala yaxınlığı ilə seçilən poemanı dilimizə tərcümə edərkən müəllif hiss və həyəcanını cilovlamış, süniliyə yol verməmiş, bütün vaxtlarda poemanın dilini, ifadə tərzini və ruhunu saxlamağa çalışmışdır. O, əvvəlki tərcümələrdə olan "pəhləvan" sözünü "cəngavər" sözü ilə əvəz edərək orijinala uyğunlaşdırmışdır. Poema tədqiqatçıların fikrincə, IX əsrdə yaşamış qədim bulqar-türk şairi Mikayil Şəmsi Baştunun yazdığı "Şah qızı dastanı" əsərinin motivləri əsasında yazılmışdır. Uzun müddət əlyazma şəklində yayılan poema ilk dəfə 1712-ci ildə gürcü şairi VI Vaxtaqn, sonra isə XIX əsrdə görkəmli gürcü

ədi İlya Çavçavadzenin rəhbərliyi altında çalışan yazıçıların təşəbbüsü ilə çap olunmuşdur. Sovetlər dövründə poema gürcü dilində dəfələrlə işıq üzü görmüşdür. Poemada hadisələr Gürcüstan ərazisindən uzaqlarda – Ərəbistan, Hindistan, Mülkizanzar, Qulanşaro və Qacetiya da cərəyan edir. Qəhrəmanlar ərəblər, hindlilər və başqa xalqların nümayəndələridir. Dərin fəlsəfi mahiyyət daşıyan bu əsər heç bir milli, etnik, zaman və məkan çərçivəsinə sığmır. Məhz bu məziyyətlərinə görə bəşəriyyətin ölməz inciləri sırasında özünə əbədi yer almışdır. "Pələng dərisi geymiş cəngavər" poemasını əzbərdən bilməyən az gürcü tapılar, bu əsərin nüsxəsi, demək olar ki, hər evdə var. Saf sevgi, ülvi məhəbbət, yüksək mənəvi hisslər aşılardan bu poemada insan çox uca mərtəbədə dayanır:

*Ey Tanrı, sən tək yaratdın dünyaya əsrəf insanı,
Cürət ver, qoru məkrdən, boğum-tapdayım şeytani,
Məcnun sevgisi ver mənə, eşq ilə sürüm dövrəni
Günah yükümü azalt ki, günahsız aparım canı*

Poemanın süjet xətti Avtandilla-Tinatinin, Tariyella Nəstan Dərecanın əzəbli-məşəqqətli sevgi məcaraları əsasında qurulub. Avtandil Ərəbistan sərkərdəsi, Tariyel isə Hindistan şahzadəsidir. Pələng dərisi geymiş cəngavər – eşq yolunda çöllərə düşən, mağarada yaşayan Tariyel adlı igiddir.

Əsərin baş qəhrəmanları cəsur, mərd, həm də sədaqətli və mərhəmətli insanlardır. Ərəbistanın hökmdarı Şah Rostevan aqillik və müdriklik mücəssiməsi kimi təqdim olunur. Xain, məkrli hökmdarlardan da söhbət açılır. Lakin onlar bəd əməllərinin cəzasını çəkirlər, məğlub olaraq razil vəziyyətə düşürlər. Eşq və məhəbbət dastanının qəhrəmanları sonda vüsala qovuşurlar. Onların sevgisi poemada tez-tez vəsf olunan Məcnunun nakam məhəbbətindən fərqlidir, canlıdır, həyatidir. Süjet xətti üzrə bütün hadisələri fərh etmək istəmirəm. Bu işi oxucuların ixtiyarına buraxıram.

Poemanı ölməzlik zirvəsinə yüksəldən təkə sonu vüsala bitən eşq dastanıdır, yaxud adil hökmdarların vəsfidir? Yox, bu, belə deyil. Tarixdə yüzlərlə belə əsərlər yazılıb, onların arasında əbədiyaşarlıq hüququ qazananlar çox azdır. Şota Rustavelinin təbirincə desək:

*Ağıl, kamal və müdriklik şairlərin sərəvətidir,
Allahına qulaq asmaq – hər insanın sərəvətidir
Sözlərini dinləyənlər mənim üçün qiymətlidir
Geniş fikri qısa demək – bu, şairlik sənətidir.*

Yuxarıda da deyildiyi kimi, "Pələng dərisi geymiş cəngavər" poeması dərin fəlsəfi mahiyyət daşıyır və bu fəlsəfənin fəvqündə insan əxlaqı və mənəviyyəti dayanır. Rustaveliyə görə, əsl eşq və məhəbbət şəhvət hissi deyil. O daha dərin ilahi və mərhəm qatlardan nəşət alır:

*"Sevgi", "dəli" kəlmələri ərəblərdə eyni sözdür,
Amma Məcnun deyil, əsla kim dəlilik izhar edir
Əsl sevgi Tanrı sirri – o, ilahi vergisidir,
Aşıqlar var, eys-ışrati, aylənməyi sevgi sayır.*

Şota Rustaveliyə görə, qadın isməti, qadın əxlaqı hər şeydən ucadır. O, yüngül xasiyyətli qadınları məkrli adlandırır və onlardan uzaq durmağı məsləhət görür:

*Bacardıqca qadınlardan uzaq durar ağılı olan
Şirindildir, məkrlidir çünki qadın yarandıqdan
O, xəyanət edər sənə, gözəlməzsən bunu ondan,
Ona görə qadınlara açma sirrini heç bir zaman.*

Şota Rustaveli insanları şükranlı olmağa, uca Tanrıya tapınmağa, hər addımda onun varlığını hiss etməyə və adını uca tutmağa çağırır:

*Mərhəmətli, rəhim Allah, ümid yerim, Adil xudam!
Yalvarıram, özi qoru, mən nə qədər yolda olsam
Uzaq elə düşmənlərdən, gecə şəri, fırtınadan,
Sağ-salamat qalaramsa, qurban kəsib paylayaram.*

Var-dövlətə aludəçilik Rustaveli dünyasına yaddır. Onun fikrincə, "qazandığın sənə deyil, xərclədiyən sənindir". Çünki yığdığın nə varsa, sənə kimi bir gün puç olub gedəcək, əməllərin isə uzun illər ya-

şayacaq. Şahlar, hökmdarlar, xaqanlar yığdıqları sərvəti rəiyyətlə bölüşməyi özlərinin mənəvi borcu hesab etməlidirlər:

*Rostevan adil hökmdar, şah idi Ərəbistanda,
Rəhimdil, həm səxavətli – şöhrətli idi cahanda
Hökümündə saysız ləşkərlər-məşhurdu adı hər yanda,
Nitiğindən dize çökürdü ləfzi hal natiq olanda.
Behiştə qovaaq yaraşır, şahlara dürüli səxavət,
Hətta xainlər istəyər olsun bolluq və bərəkət.
Yeyib-içdiyən halaldır, versən hamıya ziyafət,
Nəyi paylasan sənindir, bil, puçdur yığdığın sərvət.*

Dost şairə görə uca mərhəmətdir. Poemanın qəhrəmanları Avtandil və Tariyel arasındakı dostluq mərhəm hiss və duyğular üzərində pərvəriş tapıb. Onların arasında olan ülfəti heç nə sındıra bilməz:

*Dedi: – Allah, sən şahidsən günahıma - olanlara,
Niyyə dostdan ayrı saldın, taleyimi yazdın qara,
Ağlayıram öz yerimə - dost yerinə geyib qara
Öz canıma heyfim gəlməz, axsa qanım daş-divara".*

Rustaveli dühasından bal kimi süzülüb gələn sətir-lər inci kimi düzülürək insan qəlbini ehtizaza gətirir. Təbiət və onun əsrarəngiz gözəlliklərinə poetik epitetlərlə elə naxışlar vurulur ki, uzun müddət onun ağışundan çıxmaq olmur:

*Yaım müjdəsi çatmışdı, yaşla bürünmüşdü hər yan,
Qızılgül açmaq vaxtıydı, qönçələr sorurdu mehman.
Günəş Sərvəni bürcünə keçirdi qismət dalınca,
Köksünü ötürdü igid, gülləri gördüyü zaman.*

*Buludlar fəqan qoparıb yağdırdı billür şəhləri,
Qızılgülləri opişə qorq etdi gül tək ləbləri.
Dedi – çıxdınız qarşıma, yadıma saldım dilləri,
Sizinlə şirin söhbətim, bal etdi şirin gözəli.*

Poemada şair tez-tez insanla təbiəti və səma cisimlərini üz-üzə qoyur, onlar arasında qarşılıqlı rabitə və əlaqə yaradır. Günəş, ay, ulduzlar, qızılgül, nərgiz, çeşmələr, bulaqlar vasitəsi ilə şair öz daxili xilqətini tam açaraq, poetik incilərə çevirir:

*Avtandilə sağ ol dedi, çox bəyəndim dediklərin,
- Sənə necə tərif deyim, bu işidir müdriklərin
Bulaq kimi su içirdim güllərinə çöl-düzlərin,
Yaş selini qurudun sən ağlar qalan nərgizlərin.*

*Qarşısında göz yaşından göl dururdu hər bir zaman,
Qanlı gölü büriyürdü hər tərəfdən qara müjgan
Böyük gölüm qarşısına axırdı qara mərcan,
Bərq vururdu ağı incilər, dodaqların arasından.*

*Dərdli aşıq höknürək ciüt cəvəmdən süzdü qan-yaş,
Müjdanları ala döndü gözələrindən axan qandan.
Sərv bədəni suvarırdı, o tökdüyü axan leysan:
-"Sənə gördüm, dərdim yoxdur, vüsəl gördüm uca
Haqdan!"*

Şairə görə, əhd-peyman, mərdlik, dürüstlük ən yüksək keyfiyyətdir. Anda naxələf çıxmaq ölüm-dən bətərdir:

*Dedim: - "Əgər naxələfəm mən verdiyim ülvi anda,
Haqqın boğsun qəzabında, qənim olsun bu Quran da,
Özə kimsə Günəş üzli Sərvim olmaz bunu anla,
Nizəm deşə üreyimi, qalarammı bu cahanda"?*

Dünya ədəbiyyatının azman əsərlərindən biri olan "Pələng dərisi geymiş cəngavər" poemasını bir yazı ilə bütün rəqiblərdən təhlil etmək fikrindən uzaqam. Bu ölməz əsər doqquz əsrdir ki, bütün yer üzünü gəzib dolayır. Lakin nə hərəratini, nə də rəy-həsini itirmir.

Çünki kainatın əsrəfi olan insanı mənəvi saflığa və paklığa aparın yol bitib-tükənməyən bir yoldur, əbədiyyət qanunudur. Bu qanun bəşəriyyəti məhəbbətdən çıxmağa qoymayan, onu məhv olmaqdan hiyf edən yeganə yoldur. Əsrlər keçəcək, nəsillər dəyişəcək Şota Rustavelinin ölməz və işıqlı dühası bu yolun üzərində bərq vurub yanacaqdır.

Zülf İLYASOV,
"İqtisadiyyat" qəzetinin bölgə müxbiri,
Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü

Hardan başlanır Vətən?

Bu, könlümün harayıdır, şeir deyildir

Əziz dost, soruşursan
Hardan başlanır Vətən?
Bəlkə uzaq Baykaldan,
İnsanlığın beşiği
Əfsanəvi Altaydan
Qayalara çapılmış
Ərhun kitablarından
Türk dünyanı dolaşmış

Bəlkə Qırpaq çölündən
Ərən bürcü səhərdən
Bəlkə mavi Xəzərdən
Hardan başlanır Vətən?
Öydük mavi Xəzəri
O bir dünya gözəli
Amma işin əzəli

Qanımızla boyanmış,
Üçrəngli bayrağımız!
Millətin şah əsəri!
Bayraqdan başlanır Vətən!
Əsgər oğlum, haydı get
Vətən sənə əmanət.
Füsrət vermə düşməne
Zəfər çalsın ədalət
Düşmənin kəlləsinə
Şimşək kimi çaxıb dur
Bizim şanlı bayrağı
Qarabağa taxıb dur
Oğluna əsgər deyən,

Anadan başlanır Vətən!
Vətən sağ olsun deyən,
Atadan başlanır Vətən!
Üzeyirin bəstəsindən
Qarabağ şikəstəsindən
Muğamat xəstəsindən
Muğamı höknürən tardan
Döyüşə çağırın sazdan
"Cəngidən", " Misridən" başlanır
Vətən!
İndi bildinmi dostum,

Hardan başlanır Vətən?
Ana torpaq yolunda
Harda qanın axıbsa,
Yağı düşməni gülləsi
Şirin canın yaxıbsa,
Harda şəhid veribsən,
Harda səngərin var,
Yenilməz əsgərin var
Qüdrətli rəhbərin var.
Ordan başlanır Vətən!
Ordan başlanır Vətən!

Hümmətov V.S.